

Arianne Baggerman & Rudolf Dekker, *Kind van de toekomst. De wonderse wereld van Otto van Eck (1780-1798)*. Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2005. ISBN 90 28420835, 624 blz., € 27,50.

Er bestaat al enkele decennia een relatief grote belangstelling voor persoonlijke geschiedenissen en het gebruik van egodocumenten in wetenschappelijk onderzoek. Er worden daarbij bronnen geraadpleegd en gebruikt, die voordien vaak als 'te subjectief' of 'te gekleurd' terzijde zouden zijn geschoven – zoals brieven, dagboeken, foto's, *home video's*, etcetera. Het gebruik van die bronnen dient dan niet zozeer om de innerlijke zielenroerselen van de betreffende persoon bloot te leggen. Het onderzoek heeft in de regel verdergaande pretenties: men wil de sociaal-historische context belichten via de levensgeschiedenis van een individu, dan wel de 'grote' geschiedenis concretiseren en de 'reële' keuzemogelijkheden van individuele personen over het voetlicht brengen.

Het hier besproken boek van de Rotterdamse historici Arianne Baggerman en Rudolf Dekker situeert zich in die stroming. Uitgangspunt voor de beide auteurs is het overgeleverde dagboek dat de Nederlandse jongen Otto van Eck tussen 1791 en 1797, tussen zijn tiende en zijn zeventiende levensjaar, bijhield (en dat in 1998 onder hun redactie door Uitgeverij Verloren in Hilversum voor het eerst werd uitgegeven). De auteurs gebruiken dit kinderdagboek om licht te werpen op de veranderingen die plaatsgrijpen in Nederland op het einde van de Verlichting: op de politieke omwentelingen, op diverse culturele veranderingen en bovenal op pedagogische vernieuwingen. Otto van Eck werd *verlicht* opgevoed; hij was het toekomstproject van zijn ouders, die voor de opvoeding van zoonlief vooral te rade gingen bij de filantropijnen (Basedow, Salzmann, Campe, De Perponcher, e.a.). Otto van Eck was de oudste levende zoon van een

welgestelde familie. Zijn vader zou als 'burger' korte tijd in Den Haag een voor-aanstaande rol spelen na de Bataafse revolutie van 1795; zijn oom Pieter Paulus schreef al in 1793 een blauwdruk voor een moderne Nederlandse samenleving gebaseerd op de principes van vrijheid en gelijkheid.

Eén van de praktijken, die in die tijd langzaamaan in zwang raakten, was het dagboek. Personen (kinderen) werden gestimuleerd hun goede voornemens en plannen aan het papier toe te vertrouwen. Het bijhouden van een *journal intime* kon zelfkennis voortbrengen, kon personen helpen de blik op gezette tijden naar binnen te richten. Maar in het geval van Otto van Eck ging het om een bijzonder soort dagboek, feitelijk helemaal niet om een *journal intime*. Het was een dagboek dat Otto van Eck op initiatief van en voor zijn ouders bijhield. Het was een verslag van zijn dagelijkse activiteiten, dat met medeweten van Otto door zijn ouders zeer regelmatig werd gelezen en gecontroleerd. Het was zeer duidelijk een opvoedingsinstrument van zijn ouders. Het was een instrument waarmee zij de interesses en karaktereigenschappen van zoonlief poogden te observeren en waarmee zij de ontwikkeling van zijn geweten ('het mannetje van binnen') trachtten te stimuleren. Zoals te verwachten, had dat effect op datgene wat aan het papier werd toevertrouwd. Het dagboek werd ook een instrument waarmee Otto op zijn beurt zijn ouders poogde te beïnvloeden – en bijvoorbeeld bepaalde dingen poogde gedaan te krijgen.

Baggerman en Dekker stellen in de inleiding met nadruk dat zij hun boek vanuit het standpunt van Otto van Eck hebben geconstrueerd, dat zij de Verlichting van onderaf getracht hebben te analyseren. Toch is dat niet juist. Het dagboek van Otto vormt mijns inziens vaak slechts een aanleiding om een bepaald thema aan te snijden. In de verschillende hoofdstukken passeren verschillende facetten de revue: de opkomst van kinderliteratuur, visies op de natuur en het belang van het 'natuurlijke' in de opvoeding, de tijd en de ruimte van opvoeding, het uitdijende sociale netwerk van Otto, de familie- en vriendenkring van de familie, veranderende politieke opvattingen en omstandigheden, etcetera. Sommige van deze hoofdstukken zijn in grote, andere in geringe mate opgehangen aan het dagboek van Otto. Er is een wetenschappelijke onderbouwing met een uitstekend notenapparaat (hoewel verwijzingen naar hedendaagse historisch-pedagogische literatuur te beperkt zijn). Het is moeilijk te beoordelen, maar deze lezer heeft de indruk dat de bestaande wetenschappelijke literatuur voor de auteurs op heel wat plaatsen in dit boek de primaire betekenis-horizon heeft gevormd.

In dat opzicht bestaat er alleszins een ambivalentie, die het boek parten speelt. Uit de manier waarop het geheel wordt gepresenteerd, spreken literaire ambities. Het procédé doet denken aan de historische roman *Mevrouw Bentinck* van Hella Haasse, al moet meteen opgemerkt worden dat beide auteurs het literaire genie van Hella Haasse missen. De herhaalde keuze van Baggerman en Dekker om 'van onderaf' een bepaald thema (louter) te illustreren, vermoeit snel. Het boek wisselt interessante met langdradige hoofdstukken af; *eye-openers* worden gevolgd door al te oppervlakkige en al te breedvoerige delen. De auteurs hebben ervoor

gekozen het opgroeien en opvoeden van Otto van Eck te beschrijven, maar op zo'n manier dat die beschrijving steeds als opstap dient voor een beschrijving van de doorwerking van de Verlichting. Een kinderdagboek is echter niet voor alle aspecten die de auteurs behandelen willen (politiek, wetenschap, filosofie, ruimtebesef, etcetera), de best denkbare opstap. Ook het aanvullende bronnenonderzoek over de familie Van Eck heeft niet altijd de gegevens opgeleverd, die het verhaal verlevendigen. Het was mijns inziens beter geweest indien de beide auteurs in dit opzicht rigoureuze selecties hadden gemaakt.

De manier waarop de auteurs zelf de *marketing* van hun boek aanpakken is opvallend. De lezer wordt ingepeperd dat de geschiedenis wordt herschreven. De auteurs ontdekken een onbekend dagboek, een nieuwe bron, en kunnen met behulp ervan een nieuwe geschiedenis van de Verlichting van onderaf schrijven. De behandelde periode (de aanloop tot de Bataafse revolutie en de Bataafs-Franse tijd, dus de periode zonder koningshuis) blijkt tot nog toe bovendien een ondergeschoven kindje in de geschiedschrijving – hoewel cruciaal voor het ontstaan van het moderne Nederland en tevens de bakermat van onze hedendaagse pedagogische idealen en principes. Die strategie maakt het de auteurs zeker mogelijk de aandacht op hun boek te vestigen, en een mooi beeld te schetsen van deze periode.

Maar die strategie heeft ook een keerzijde. Feitelijk is er in dit boek weinig aandacht voor de wat langere termijn, bijvoorbeeld voor de doorwerking van de filantropijnse opvoedingsidealen en -praktijken. Er wordt mijns inziens tevens te weinig aandacht besteed aan het ontstaan van de bronnen van het onderzoek. Ook egodocumenten zijn een sociaal product; ook egodocumenten (kunnen enkel) ontstaan in een bepaalde maatschappelijke context. Het is twijfelachtig dat de individualisering, die blijkt uit de sociale verbreiding van mogelijkheden om zichzelf uit te drukken (bijvoorbeeld via een dagboek), zich pas in de tweede helft van de achttiende eeuw begint te manifesteren. Men kan bijvoorbeeld denken aan de opkomst en verbreiding van de biechtpraktijk voor de katholieken: ook de biecht is een instrument waarmee individuele personen 'uitgenodigd' worden over zichzelf te reflecteren, zichzelf te thematiseren en te disciplineren. In die zin worden mijns inziens mogelijkheden veronachtzaamd om aan te sluiten bij bestaande historische en historisch-sociologische literatuur – onder meer over de zeventiende en de eerste helft van de achttiende eeuw.

Dit boek legt de klemtoon op het (einde van) de Verlichtingstijd zelf, op de veelheid van 'nieuwe' aspecten die in de laatste decennia van de achttiende eeuw zouden opduiken en die via het kinderdagboek van Otto van Eck aan de orde kunnen worden gesteld, maar dat gaat gepaard met een overschatting van het uitzonderlijke karakter van deze tijdsperiode en een onderschatting van de sociaal-historische betekenis van *la longue durée*.

Die kritiek laat onverlet dat beide auteurs er zonder enige twijfel in zijn geslaagd een veelzijdig tableau te schilderen. Wie wil genieten van de verlichtingsideeën over de maakbaarheid van de mens en de samenleving, kan uitste-

kend grasduinen in dit boek. De vele illustraties zijn verhelderend en vermakelijk, ofschoon ook daarbij de overdaad wel eens schaadt. Overigens hebben die vervelende zetduiveltjes ook in dit boek her en der een onderkomen kunnen vinden – wat jammer is voor een publicatie met literaire pretenties en uitgegeven door een literaire uitgeverij.